

YER VA SUV RESURSLARINI BOSHQARISH TIZIMIDAGI INSTITUTSIONAL CHEKLOVLAR

dots. Matkarimov Mansur

Ma'mun universiteti

ORCID: 0009-0006-9184-0911

matkarimovmansur1@mamunedu.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonda yer va suv resurslarini boshqarish tizimida mavjud institutsional cheklovlar tahlil qilinadi. Xususan, boshqaruv organlari o'rtasidagi vakolatlar taqsimotidagi nomuvofiqliklar, resurslardan foydalanishda samaradorlikning pastligi, monitoring va nazorat mexanizmlarining yetarli darajada ishlamasligi hamda normativ-huquqiy bazadagi muammolar yoritilgan. Shuningdek, maqolada yer va suv resurslarini barqaror boshqarish bo'yicha xorijiy tajribalar o'rganilib, O'zbekiston sharoitida institutsional tizimni takomillashtirish yuzasidan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: institutsional cheklovlar, boshqaruv organlari, vakolatlar taqsimoti, resurslardan foydalanish, monitoring va nazorat, normativ-huquqiy baza, institutsional tizim.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМИ И ВОДНЫМИ РЕСУРСАМИ

доц. Маткаримов Мансур

Университет Маъмуна

Аннотация. В данной статье анализируются институциональные ограничения, существующие в системе управления земельными и водными ресурсами в Узбекистане. В частности, выделяются несоответствия в распределении полномочий между органами управления, низкая эффективность использования ресурсов, недостаточное функционирование механизмов мониторинга и контроля, а также проблемы в нормативно-правовой базе. В статье также рассматривается зарубежный опыт устойчивого управления земельными и водными ресурсами и разрабатываются практические предложения и рекомендации по совершенствованию институциональной системы в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: институциональные ограничения, органы управления, распределение полномочий, использование ресурсов, мониторинг и контроль, нормативно-правовая база, институциональная система.

INSTITUTIONAL LIMITATIONS IN THE LAND AND WATER RESOURCES MANAGEMENT SYSTEM

assoc. prof. **Matkarimov Mansur**
Mamun University

Abstract. *This article analyzes the institutional limitations existing in the land and water resources management system in Uzbekistan. In particular, the inconsistencies in the distribution of powers between management bodies, low efficiency in resource use, insufficient functioning of monitoring and control mechanisms, and problems in the regulatory and legal framework are highlighted. The article also studies foreign experience in sustainable management of land and water resources and develops practical proposals and recommendations for improving the institutional system in the conditions of Uzbekistan.*

Keywords: *institutional limitations, management bodies, distribution of powers, resource use, monitoring and control, regulatory and legal framework, institutional system.*

Kirish.

Maqolada keltirilgan g'oyalar Integratsiyalashgan suv resurslarini boshqarish (IWRM) tizimiga asoslangan. Global suv hamkorligiga ko'ra, IWRM "muhim ekotizimlar va atrof-muhitning barqarorligiga putur yetkazmasdan, iqtisodiy va ijtimoiy farovonlikni adolatli tarzda maksimal darajada oshirish maqsadida suv, yer va unga bog'liq resurslarni muvofiqlashtirilgan rivojlantirish va boshqarishni rag'batlantiradigan jarayon" sifatida ta'riflanadi. Ta'rifga ko'ra, bu yondashuv yer va suv resurslarini boshqarishni birgalikda ko'rib chiqishni, fanlararo hamkorlik majburiyatiga asoslanishni talab qiladi.

Adabiyotlar sharhi.

Yillar davomida suv resurslari mutaxassislari IWRM uchun harakatga chaqiriq bildirishdi, bu esa boshqa integratsiyalar qatorida yer va suv resurslarini boshqarishni barqaror resurslarni boshqarishning umumiy muhokamasiga birlashtiradi (Bolger va boshq., 2009). Yerdan foydalanish bo'yicha qaror qabul qiluvchilarga suv resurslari haqidagi o'z vaqtida ma'lumotlarni yetkazish uchun kontseptual yondashuvni aniqlash butun dunyo bo'ylab boshqa daryo havzalari uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan qimmatli vositadir (Alejo, 2009).

Yer va suv resurslarini boshqarish tizimlariga moslashuvchanlik, innovatsiya va hamkorlikni kiritish juda muhim, ayniqsa suv xo'jaligi mutaxassislari va rahbarlar duch keladigan noaniqliklar hisobga olingan holda (David va Ellen, 2020). Darhaqiqat, iqlim o'zgarishi va yerlardan foydalanish suv resurslarini rejalashtirishda noaniqlikning asosiy omillari hisoblanadi (Dudava va boshq., 2019) Shunday qilib, amalga oshirilgan ishlardan boshqa mintaqalardagi qaror qabul qiluvchilar yer va suv resurslarini yaxlit boshqarishda foydalanishlari mumkin.

Ushbu yondashuv, ayniqsa, huquqiy chegaralarini qamrab oluvchi turli havzalarda qimmatli bo'lishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotda umumiy va maxsus ilmiy tadqiqot usullaridan kompleks tarzda foydalanildi. Jumladan, tahlil va sintez metodi, taqqoslash va guruhlash metodi, statistik tahlil metodlaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

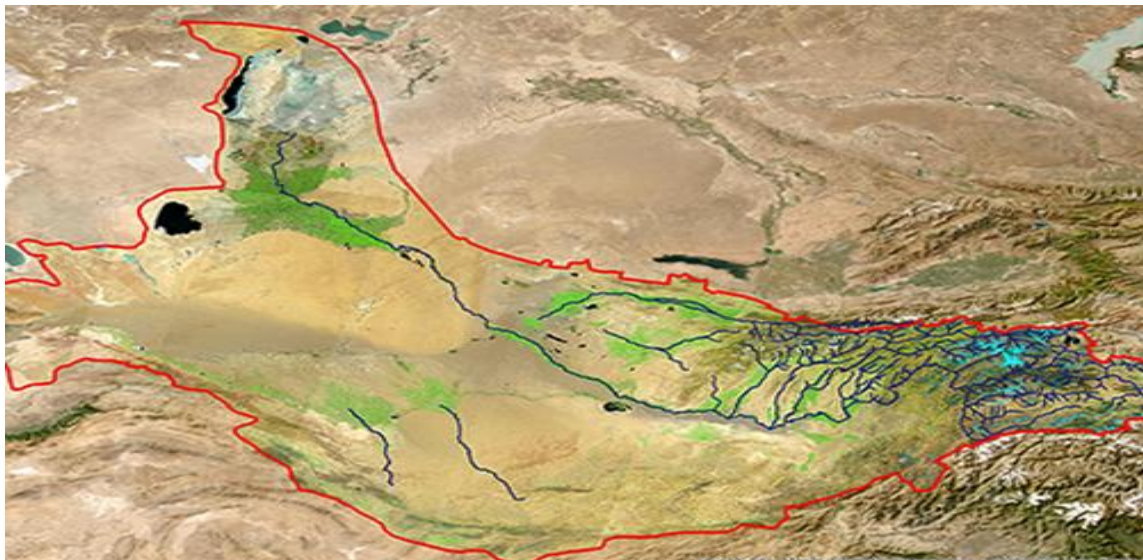
Turli xil tabiiy, davlat va antropogen ta'sirlar tufayli havzadagi har bir mintaqa yerlarni boshqarishda muammolar yuzaga kelmoqda. Qishloq xo'jaligi ekinlari, suv oqimlari, iqlim, huquqiy muammolarni keltirib chiqaradi. Barqaror yerlarni boshqarishga yaxlit, havza bo'ylab

yondashuv har bir davlat huquqining turli qoidalari, dasturlari va moliyaviy jihatlari bilan murakkablashadi. Havzalardagi har bir davlat yer va suv resurslarini boshqarishni amalga oshirish uchun o'ziga xos qonunchilik bazasiga ega. Havzalar bo'ylab bir qator qonunlar qatoriga 1999 yildagi Orol dengizini qutqarish xalqaro jamg'armasi (OOXJ) va uning tashkilotlarining maqomi to'g'risidagi bitim, 2008 yildagi Markaziy Osiyo suv xo'jaligi bo'yicha davlatlararo komissiyasi to'g'risidagi nizom, 2008 yildagi Xalqaro suv xo'jaligini muvofiqlashtirish komissiyasining Orol dengizi havzasi davlatlaridagi Ilmiy va axborot markazining filiallari to'g'risidagi nizom, Amudaryo suv xo'jaligi havzasi nizomi, Sirdaryo suv xo'jaligi havzasi nizomi kiradi. Alohida qonunlarning tabiati amalga oshirishga yo'naltiradi. Masalan, O'zbekistonda suv resurslarini rejalashtirish davlat qonuni bo'yicha rejalashtirish vakolatiga ega bo'lgan subyekt (vazirlik yoki suv xo'jaligi boshqarmasi) tomonidan amalga oshiriladi Qozog'istonda atrof-muhitni muhofaza qilish agentligi suv resurslarini har tomonlama baholash uchun reja va xaritalash vositasini ishlab chiqadi. Muayyan sohalar uchun qaror qabul qilish yerga asoslangan faoliyat asosan Amudaryo va Sirdaryo havzalarida mahalliy darajada amalga oshiriladi. Shuning uchun, yer-suvni integratsiyalashgan boshqarishni takomillashtirish bo'yicha muhokamalar mahalliy qaror qabul qiluvchilarni qamrab olishi kerak (Kazakhstan Water Institute.2019).

Daryolar havzalarida manfaatdor tomonlar tomonidan boshqariladigan keng qamrovli suv resurslarini rejalashtirish jarayoni yer va suv bo'yicha integratsiyalashgan qarorlar qabul qilishni rag'batlantirish istagini yangilaydi (Glantz, 2019).

Daryolar havzalarida keng qamrovli yer va suv resurslarini boshqarish ishlari 2008 yildan boshlandi va geografik va mazmunan xilma-xil tashkilotlarning ishtirokini o'z ichiga oldi. Ushbu ishlarning beshta asosiy mavzu yo'nalishi quyidagilardir:

- barqaror suvdan foydalanish va ta'minotni ta'minlash;
- suv sifatini himoya qilish va yaxshilash;
- barqarorlik uchun sug'oriladigan yerlardan foydalanishni boshqarish;
- ekologik salomatlikni himoya qilish;
- ushbu mavzu sohalariga taalluqli muammolarni hal qilish.

1-rasm. "Amudaryo" suv havzasi hududi va yer resurslari

Ushbu maqolada Amudaryo va Sirdaryo havzalarida yerlardan foydalanish bo'yicha qarorlar qabul qilish jarayoniga suv resurslarini oqilona boshqarishni integratsiya qilish jarayoni tasvirlangan (1 va 2 -rasmlar). Yondashuv o'zgaruvchan manfaatdor tomonlarning ehtiyojlariga moslashuvchan bo'lishi uchun mo'ljallangan.

2-rasm. “Sirdaryo” suv havzasi hududi va yer resurslari

Bundan tashqari, u boshqa mintaqalardan olingan saboqlarni, ko'rib chiqilayotgan havzalarni chuqur tushunishni va kerakli ma'lumotlarni kerakli vaqtda kerakli odamlarga yetkazish uchun puxta o'ylangan manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik strategiyasini birlashtiradi. Havzalarda innovatsiya imkoniyatlari, manfaatdor tomonlarni jalb qilish va axborot tarqatish strategiyasini amalga oshirish orqali qiyinchiliklarni qanday hal qilish tasvirlangan.

Maqsad: Barqaror suv resurslarini boshqarishni qo'llab-quvvatlaydigan ekin yerlaridan samarali foydalanishni rag'batlantirish

Nizomlar, dasturlar va moliyaviy komponentlarni baholash

Manfaatdor tomonlarni jalb qilish

Yerdan foydalanishni boshqarishning hozirgi sharoitida innovatsiya imkoniyatlarini aniqlash

Axborot tarqatish uchun imkoniyat usulini shakllantiradigan yer va suv manfaatdor tomonlari o'rtasidagi munosabatlarni aniqlash va rivojlantirish

Suv resurslarini oqilona boshqarishni rag'batlantirish uchun yerlardan foydalanish bo'yicha asosiy qaror qabul qiluvchilar uchun o'z vaqtida ma'lumot

3-rasm. Amudaryo va Sirdaryo havzalarida suv resurslarini samarali boshqarish faoliyatini yerlardan foydalanish bo'yicha qarorlar qabul qilishga integratsiya qilish usuli.

Ushbu yondashuvlar ko'p davrlar huquqlari bo'ylab ishlaydigan havzalar uchun keng qo'llaniladi. keng geografik xilma-xillikni ifodalashi uchun O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston, Qirg'iziston va Tojikistondan osongina olish mumkin va mavjud bo'lgan onlayn materiallar yordamida ko'rib chiqildi. Ko'rib chiqish natijasida havza bo'ylab yerdan

foydalanishni rejalashtirish orqali targ'ib qilinadigan va barqaror suv resurslarini boshqarishni rag'batlantirishi mumkin bo'lgan ishlar ya'ni, eng yaxshi boshqaruv amaliyotlari tushunildi. Targ'ib qilingan ishlar qishloq xo'jaligi, qishloq va qirg'oqbo'yi hududlari kabi turli xil yerlardan foydalanish sohasini qamrab oladi.

Qishloq va suv xo'jaligi mutaxassislari normativ (tartibga solish), dasturiy va moliyaviy yondashuvlarni amalga oshirish uchun turli xil taktikalardan foydalanadilar. Ularning barchasi yuqori samarali bo'lishi mumkin (1-jadval). Ushbu strategiyalar har qanday amaliyotni nazariyadan haqiqatga olib chiqishda farq qiladi. Har bir yondashuvning havzalarda qo'llanilishi jadvaldan keyin muhokama qilinadi.

1-jadval.

Normativ, dasturiy va moliyaviy yondashuvlarni amalga oshirish strategiyalari

Yondoshuvlar	Amalga oshirish strategiyalari
Normativ	Amalga oshirish
	Monitoring
	Tekshirish va texnik xizmat ko'rsatish
	Ruxsat berish
	Kuzatuv va hisobot berish
	Hisobot berish va ma'lumotlarni boshqarish
	Manfaatdor tomonlarning ishtiroki
	Lobbichilik
Dasturiy	Yerni muhofaza qilish jamiyatini qurish
	Monitoring kooperativlari
	Ta'lim va targ'ibot
	O'zaro natijalar bo'yicha hamkorlik
	Fuqarolik boshqaruvi
	Davra suhbatlari va treninglar
	Tarmoqda ishlash
	Ommaviy ta'lim
	Faoliyat
	Sertifikatlash
Moliyaviy	Grantlar
	Moliyalashtirish
	Soliq imtiyozlari
	Xarajatlarni taqsimlash
	Natural va materiallar
	Chegirmalar
	Kommunal to'lovlar uchun chegirmalar
	Texnik yordam
	Kreditlar
	Savdo

Manba: Jadval – “Douglass North Institutional arrangements for integrated water resource management in Mexico. Ma. de Lourdes Amaya Ventura Uam Cuajimalpa Departamento de Estudios Qoidalar yer va suv resurslarini boshqarishning muhim tarkibiy qismidir.

Ular ruxsat etilgan va tartibga solinadigan sub'ektlar baholanadigan muvofiqlik mezonlarini belgilaydi. Amudaryo va Sirdaryo havzasiga xos bo'lmagan qoidalar ko'pincha omma orasida mashhurlikka ega emas, bu esa siyosatchilar uchun ularni amalga oshirishni qiyinlashtiradi va kuzatuv va ijro etish zaif yoki umuman mavjud bo'lmasligi mumkin. Mavjud ruxsat etilgan yoki tartibga solinadigan sub'ektlar uchun qoidalar vazirliklar tomonidan amalga oshirilishi uchun qoidalarning keng, tarqoq landshaft miqyosidagi muammolarni hal qilish qobiliyati belgilaydi.

Amudaryo va Sirdaryo havzasi bo'ylab yerlardan foydalanishni boshqarish bo'yicha tartibga solish vakolatiga ega yagona tashkilot mavjud emas. Shu sababli, qoidalar har bir havzaning huquqchiligida farq qiladi. Davlatlararo va mahalliy qonunlarni o'z ichiga olgan tartibga solish mexanizmlarini ishga tushiradigan maxsus kelishuvlar zarur.

Maxsus kelishuvlarni amalga oshirish uchun qo'llab-quvvatlovchi faoliyatlar tarmog'i talab qilinadi, jumladan, monitoring, tekshirish va texnik xizmat ko'rsatish, ijro etish, ruxsat berish, hisobot berish va ma'lumotlarni boshqarish, kuzatish va hisobot berish, lobbichilik va manfaatdor tomonlarni jalb qilish (1-jadval). Masalan, monitoring, tekshirish va texnik xizmat ko'rsatish va ijro etish strategiyalari salbiy ta'sirlarni nazorat qilish talablari va protseduralarini belgilash va qoidabuzar subyektlarni muvofiqlashtirish uchun ishlatiladi. Rayonlashtirish ruxsatnomalari yoki qurilish ruxsatnomalari kabi ruxsatnomalar qoidalarni amalga oshirishning samarali vositalaridir, chunki ular ko'rib chiqish jarayonini va ko'pincha tekshiruvlarni o'z ichiga oladi. Kuzatuv, hisobot berish va ma'lumotlarni boshqarish vositalari tegishli tomonlarga asosiy ma'lumotlarni taqdim etadi va to'g'ri qaror qabul qilish jarayonini yaxshilaydi. Manfaatdor tomonlarning ishtiroki muvofiqlashtirilgan tartibga solish sa'y-harakatlarini osonlashtiradi va mintaqaviy jamoatchilik uchrashuvlari, jamoatchilik eshituvlari va ommaviy axborot vositalarida nashrlarni o'z ichiga olishi mumkin.

Yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarishga dasturiy yondashuv.

Dasturiy amaliyotlar kengroq maqsadlarni qo'llab-quvvatlaydi va tartibga soluvchi organlarni to'ldiradi. Davlatlararo va davlat tashkilotlari, mahalliy notijorat tashkilotlar va jamoat guruhlari atrof-muhit, qishloq xo'jaligi, mahalla xususiyatlari, shahar markazlari va barqaror ish landshaftlarini saqlab qolish uchun dasturlar ishlab chiqadilar. Ushbu dasturlarning ko'pchiligi o'zlarining strategik maqsadlariga erishishlari uchun turli guruhlar tegishli loyihalarni muvofiqlashtirilgan boshqarishga qaratilgan taktik darajada muvofiqlashtirishlari kerak.

Amudaryo va Sirdaryo havzasida dasturlarni amalga oshirish strategiyalari munosabatlar, bilim, xabardorlik va harakatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Maxsus strategiyalar yerlarni muhofaza qilish tashkilotlarini tashkil etish, monitoring tashkilotlari, ta'lim va targ'ibot, o'zaro natijalar bo'yicha hamkorlik, fuqarolarni boshqarish, davra suhbatlari va treninglar, tarmoqlar, oddiy ta'lim, faollik va sertifikatlashni (1-jadval) o'z ichiga oladi. O'zaro natijalar bo'yicha hamkorlik va monitoring hamkorlik strategiyalari sheriklarning natijalarni yetkazish va dasturlarni amalga oshirish uchun mahalliy amaldorlarni jalb qilish imkoniyatlarini oshiradi. Yoshlarning ishtiroki va fuqarolarni boshqarish sa'y-harakatlarini rivojlantirish aholiga atrof-muhit bilan aloqalari haqida fikr yuritish imkoniyatini beradi.

Yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarishga moliyaviy yondashuv.

Moliyaviy mexanizmlar muhokamaning muhim qismidir. Moliyaviy yordam va rag'batlantirish dasturlari barqaror yerdan foydalanish va suv resurslarini boshqarish tamoyillariga muvofiq qarorlarni rag'batlantirishi mumkin. Amudaryo va Sirdaryo havzasidagi ko'plab moliyaviy yondashuvlardan uchtasi soliq imtiyozlari, xarajatlarni taqsimlash va grantlarni o'z ichiga oladi. Ularning har biri bo'yicha ko'pgina muhokamalar qilingan.

Amudaryo va Sirdaryo havzasida suv resurslariga ta'sir qiluvchi tabiatni muhofaza qilish va yerlardan foydalanish amaliyotini qo'llab-quvvatlash uchun ko'pgina moliyalashtirish manbalari mavjud. Soliq imtiyozlari, xarajatlarni taqsimlash dasturlari va grant dasturlaridan tashqari moliyaviy yondashuvlarni amalga oshirishning boshqa strategiyalari moliyalashtirish masalan, natural shaklda materiallar berish, chegirmalar, kommunal to'lovlar bo'yicha chegirmalar, texnik yordam, kreditlar va savdoni o'z ichiga oladi.

O'zbekiston qishloq xo'jaligida yer va suv resurslarini samarali boshqarishning asosiy shartlaridan biri – kuchli institutsional mexanizmlarga ega bo'lishdir. Biroq amaliyotda ushbu tizim turli cheklovlar va kamchiliklar bilan yuzlashadi. Yer va suv resurslarini boshqarish tizimidagi institutsional cheklovlar, ularning sabablari va oqibatlari ilmiy asosda tahlil qilishni talab etadi.

Institutsional cheklovlar normativ-huquqiy asosning yetarli emasligi, boshqaruv va monitoring tizimlarining samarador emasligi, resurslarni taqsimlash va nazorat mexanizmlaridagi muammolar, jamoatchilik va fermerlar ishtirokining cheklanganligi kabi asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'ladi.

O'zbekiston qishloq xo'jaligida yer va suv resurslarini samarali boshqarishning normativ-huquqiy cheklovlar sifatida suv va yer resurslarini boshqarishning integratsiyalashgan konsepsiyasi (IWRM) yetarlicha normativ-huquqiy bazaga ega emasligi, qishloq xo'jaligi va ekologik talablar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydigan qonunlar cheklanganligi, litsenziya va ruxsatnomalar tizimi murakkab va amaliyotga joriy etilishi sekinligini ko'rsatish mumkin.

Shu bilan bir qatorda ta'kidlash kerakki, ba'zi hujjatlar mustaqillikdan oldingi davrga tegishli va zamonaviy iqtisodiy sharoitga mos emas va suv resurslarini transchegaraviy boshqarish va ekologik oqimlarni ta'minlashga doir me'yorlar yetarli emas. Natijada, normativ-huquqiy cheklovlar yer va suv resurslaridan barqaror foydalanishning ilmiy asoslangan qarorlarini qabul qilishni cheklaydi (Matkarimov, 2026).

Yer va suv resurslarini samarali boshqarishning boshqaruv va monitoring tizimidagi cheklovlar ham mavjud. Bunga hududiy organlar o'rtasida koordinatsiya yetarli emasligi, havza asosida boshqaruv prinsiplari yetarlicha tatbiq etilmasligi, sug'orish tizimlarini boshqarish va yer resurslarini taqsimlash birlashtirilmaganligini ko'rsatish mumkin. Monitoring va ma'lumot tizimining kamchiliklari sifatida GIS va raqamli monitoring tizimlari yetarli darajada ishlatilmasligi, suv va tuproq sifati, hosildorlik va sho'rlanish ko'rsatkichlari haqidagi ma'lumotlar muntazam yangilanmasligi, bu boshqaruv organlarining tezkor va samarali qaror qabul qilishini qiyinlashtirishini ko'rsatish lozim.

Yer va suv resurslarini samarali boshqarishda resurslarni taqsimlash va nazorat mexanizmlaridagi cheklovlar ham mavjud bo'lib, ular asosan suv va yer huquqlari bozor mexanizmi yetarlicha rivojlanmaganligi, resurslar asosan markaziy boshqaruvga tayanishi, mahalliy jamoatchilik va fermerlarning qaror qabul qilishdagi roli cheklanganligi, sug'orish suvining va yer maydonlarining taqsimlanishi samaradorlik va barqarorlikni ta'minlay olmasligi, raqamli tizimlar yordamida nazorat mexanizmi yetarli darajada ishlamaganligi natijasida resurslar isrof qilinishini belgilash lozim.

Yer va suv resurslarini boshqarish jarayonida jamoatchilik va foydalanuvchi ishtirokidagi cheklovlar ham mavjud. Bularga misol sifatida fermerlar va suv iste'molchilari boshqaruv tizimida yetarlicha jalb qilinmaganini, suv va yer resurslarini boshqarish bo'yicha qarorlar markaziy organlar tomonidan qabul qilinishini, mahalliy jamoatchilikning ekin rejimi, sug'orish va ekologik choralar bo'yicha ishtiroki cheklanganini, bu ishlar institutsional tizimning ijtimoiy barqarorligini pasaytirishini ko'rsatib o'tish zarur.

Xulosa va takliflar.

O'zbekiston qishloq xo'jaligida yer va suv resurslarini boshqarish tizimi institutsional cheklovlarga duch kelmoqda: normativ-huquqiy asos, monitoring tizimi, resurslarni taqsimlash mexanizmlari va jamoatchilik ishtiroki yetarli darajada rivojlanmagan. Bu cheklovlar resurslardan samarali foydalanish, ekologik barqarorlik va iqtisodiy rentabellikni kamaytiradi. Rivojlanish istiqbollari normativ-huquqiy takomillashtirish, havza tamoyili asosida boshqaruvni kuchaytirish, raqamli monitoring va ijtimoiy ishtirokni kengaytirishdan iborat. Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish O'zbekiston qishloq xo'jaligida yer va suv resurslarini barqaror boshqarish tizimini shakllantirishga, IWRM konsepsiyasini samarali joriy etishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar /Литература/References:

Alejo Moreno *Water Resource Systems Planning and Management An Introduction to Methods, Models, and Applications.*

Bolger, R.; Monsma, R.; Nelson, R. *Sustainable(2009) Water Systems: Step One—Redefining the Nation’s Infrastructure Challenge.* Aspen Institute: Washington, DC, USA,

David P. Loucks va Ellen van Beek. (2020). *Water Resource Systems Planning and Management.*

Douglass North *Institutional arrangements for integrated water resource management in Mexico.* Ma. de Lourdes Amaya Ventura Uam Cuajimalpa Departamento de Estudios Institucionales

Duda, A.M.D. Co-(2005)*Managing Land and Water for Sustainable Development.* (July 2019).

Glantz, M. *Water, climate, and development issues in the Amu Darya Basin.* Migr. Adapt. Strateg. Glob. Chang. , 1, 23–50. [Google Scholar]

<https://www.lex.uz> - O‘zR qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.

Internet resurslari

Kazakhstan Water Institute. (2019). *Regional Water Resource Reports.* Almaty.

Matkarimov Mansur.(2026). *Markaziy Osiyoda transchegaraviy suv resurslarini boshqarish va adolatli taqsimlashning nazariy-huquqiy asoslari.* Muhandislik va iqtisodiyot jurnali, № 3-son

Matkarimov Mansur. .(2026). *O‘zbekistonda suvdan foydalanishning huquqiy asoslari va suvga doir munosabatlar.* Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil jurnali,

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti (2019). PF-5853-son Farmoni:“O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo‘ljallangan strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 30 oktabrdagi “2030 yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5863-sonli Farmoni

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 10 iyuldagi “O‘zbekiston Respublikasi suv xo‘jaligini rivojlantirishning 2020 — 2030 yillarga mo‘ljallangan konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6024son Farmoni

O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi ma’lumotlari.

O‘zbekiston Respublikasi Suv xo‘jaligi vazirligi ma’lumotlari.

Zokirov, Sh. (2019). *Yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish metodologiyasi.* Toshkent: O‘zbekiston Fanlar akademiyasi nashriyoti.